

HÜKÜM İSTİNBÂTINDA DELİL OLMASI BAKIMINDAN KÜLLÎ KÂİDELER UNIVERSAL PRINCIPLES IN TERMS OF BEING EVIDENCE IN THE DEDUCTION OF JUDGMENT

AYŞE BETÜL ALGÜL

DOKTORA ÖĞRENCİSİ
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ
aysebetulalgul@gmail.com

Öz:

Kâide; fıkıhın değişik bölümlerine ait meseleleri kuşatan tümel önermedir. Bir diğer deyişle küllî kâideler, fıkıh birikiminin sistematize edilerek belli esaslara göre bir araya getirildiği ilkesel prensiplerdir. Bu prensiplerin fikhî hüküm istinbâtındaki konumu hususunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Makalemizde mevzuya dair yaklaşımlar irdelenecek, delilleri ve karşı görüşlere itirazları ele alınacaktır. Bu bağlamda, lafız veya mânâ itibarıyla muayyen nasslara dayanan, Kitap, sünnet ve icmâdan vâzih deliller üzerine bina edilen kâidelerin tek başlarına hükme dayanak olabileceği hususunda ulemâ ittifak halindedir. Esasında burada hüküm kâideye değil, onun dayandığı muayyen nassa bina edilmektedir. Bunun dışında kalan kâidelerin hükme dayanak olması konusundaki yaklaşımları menfî ve müsbet olarak ikiye, müsbet yaklaşımı da müsbet-mukayyed ve müsbet-mutlak olarak yine ikiye ayırmak dayanır. Menfî yaklaşım, kâidelerin müstakillen delil olamayacağını, mevcut delilleri destekleyici konumda bulunduğunu savunur. Müsbet-mukayyed görüşe göre kâideler başka şer'î delil olmaması durumunda müstakillen hükme kaynaklık edebilir, aksi takdirde edemez. Müsbet-mutlak görüş ise başka şer'î delil olsa bile, ictihadın kavâide dayalı olarak yapılması gerektiği kanaatinindedir. Menfî görüş, hükmü aranan meselede başka delil bulunmaması halinde bile kavâidin müstakil delil olamayacağına ısrar etmenin, meseleyi çözümsüz bırakmak sonucunu doğuracağı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Müsbet mutlak yaklaşım ise kavâidin İslam hukuku dışında başka herhangi bir hukuk sistemine de uyarlanabilecek bir yapıda olması gerekçesiyle eleştirilmiştir. Kavâidin bu esnek ve soyut yapısından dolayı sadece küllî kâidelere dayanarak hüküm istinbât edilmesi, ulaşılan hükmün şer'îliğini sorgulanabilir hale getirir. Zikredilen yaklaşımlar arasından, başka şer'î delil bulunmadığında kâideleri delil olarak kabul eden, müsbet-mukayyed yaklaşımın kavâidin hücciyeti meselesinde itidali temsil ettiği söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Fıkıh, Küllî Kâide, Hüküm İstinbâtı, Delil, Hücciyet.

Abstract:

A qāidah is a universal sentence that covers the issues belonging to different parts of fiqh. In other words, universal rules are principles in which the accumulation of fiqh is systematized and brought together according to certain principles. There are different approaches to the position of these principles in the deduction of fiqh rulings. In this article, we will examine the approaches to this issue and discuss their proofs and objections to the opposing views. In this context, scholars agree that the rules that are based on certain texts in terms of wording or meaning, and that are built on clear evidence from the Book, the Sunnah and the Ijma, can be the basis of judgement on their own. In fact, the judgement here is not based on the rule, but on the specific text on which it is based. It is possible to divide the approaches to the use of other than these rules as a basis for judgment as negative and positive and it is possible to divide the positive approach into two as positive-muqayyad and positive-mutlaq. The negative approach argues that the rules cannot be evidence on their own and that they are supportive of the existing evidence. According to the positive-muqayyad opinion, the rules can be a source of judgement independently in the absence of other shar'ah evidence, otherwise they cannot. The positive-mutlaq view holds that ijtiḥād should be made based on the rules, even if there is other shar'ah evidence. The negative opinion has been criticized on the grounds that insisting that the qawā'id cannot be independent evidence, even if there is no other evidence on the issue for which judgment is sought, will result in leaving the issue unresolved. The positive-mutlaq approach was criticized on the grounds that the qawā'id had a content that could be adapted to any other legal system other than Islamic law. Due to this flexible and abstract content of qawā'id, deriving judgments based only on them makes the conformity of the judgement reached with the Shari'ah questionable. Among the approaches mentioned, it can be said that the positive-muqayyad approach, which accepts the qawā'id as evidence when there is no other shar'ah evidence, represents moderation in the issue of the validity of the qawā'id.

Keywords: Fiqh, universal principle, deduction of judgment, evidence, being evidence.

MAKALE TÜRÜ ARTICLE TYPE	GELİŞ TARİHİ RECEIVED	KABUL TARİHİ ACCEPTED	YAYIN TARİHİ PUBLISHED	ORCID NUMARASI ORCID NUMBER
Araştırma Makalesi/Research Article	22.10.2023	27.06.2024	30.06.2024	0000-0001-8356-3447
İNTİHAL/PLAGIARISM		DOI NUMARASI/DOI NUMBER		
Bu makale intihal tarama programıyla taranmıştır. This article has been scanned via a plagiarism software.		https://doi.org/10.62188/ilahiyat.1379561		

ATIF/CITE AS

Algül, Ayşe Betül. "Hüküm İstinbâtında Delil Olması Bakımından Küllî Kâideler / Universal Principles in Terms of Being Evidence in the Deduction of Judgment". *ilahiyat* 12 (Haziran/June 2024): 5-16.

GİRİŞ

Kâide kelimesi, oturmak anlamına gelen **قعد** kökünden türemiş olup bir şeyin aslı, esası, evin temeli, bir yapının kendisine dayandığı sütun demektir.¹ Küllî kâidelerin oluşması ve tanımlanma ihtiyacı sonraki dönemlerde ortaya çıktığından, küllî kâide terkibi içerisindeki istilâhi tanımlamaların VIII/XIV. yüzyıldan itibaren başladığı söylenebilir.² Yapılan tanımlara bakıldığında kavâid-i küllîye, kavâidü'l-fıkhîye veya kavâidü'l-fıkhîyyeti'l-küllîye terkiplerinin benzer anlam içeriklerini ifade etmek üzere kullanıldığını söylemek mümkündür.³ Fukaha, kâidenin kapsamına yani küllî veya ağlebî oluşuna dair ihtilaflarının bir sonucu olarak, tanımında da ihtilaf etmişlerdir. Küllî olması açısından yaklaşan tanımların ortak noktası kâideyi, konusu kapsamına giren tüm cüz'iyatın hükümleri kendisi vasıtasıyla anlaşılacak küllî hüküm veya kazıyye olarak ele almalarıdır.⁴ “Üzerlerinde düşünülerek cüz'î kazıyyelerin bulunduğu küllî kazıyyedir.”⁵ ve “Cüz'iyatının tamamıyla uyumlu olan küllî emirdir.”⁶ şeklindeki tanımlar bu kategoride değerlendirilebilir. Ağlebî olarak tanımlayan alimler, istisnaları olmasına dayanarak kâidenin, konusu kapsamına giren cüz'ilerin tamamıyla değil çoğunluğu ile uyumlu olduğunu ifade ederler.⁷ “Ahkamı kendisi vasıtasıyla anlaşılacak cüz'iyatın çoğunluğu ile uyumlu olan küllî emirdir”⁸ şeklindeki tanım bu kategoriye örnek verilebilir. Bazı alimler iki görüşü hâvi tanımlar yapmayı tercih etmiştir. Nitekim Ali Haydar Efendi'nin (v. 1935) *Dürerü'l-Hükkâm*'da yer alan “Cüz'iyâtın ahkâmı bilinmek için o cüz'iyâtın küllîsine veya ekserîsine muntabık ve muvâfık olan hüküm-i küllî veya ekserîdir.”⁹ ve Mustafa Baktır'ın yaptığı “Hukukun temel ilkelerini yansıtan, farklı alanlardaki fer'î meselelerin hükümlerini tamamen veya büyük oranda kuşatan tümel önerme anlamındaki fıkıh terimi”¹⁰ şeklindeki tanımları bu kapsamda değerlendirilebilir. Yine kâide tanımı yaparken “Kavâid-i Küllîye veya Ağlebiyye” şeklinde bir başlık açan İzmirli İsmail Hakkı da (v. 1946) kavâidi, “Kendisiyle cüz'iyâtın ahkamı bilinmek için cem'î cüz'iyâtına muntabık olan hüküm-i küllî veya ağlebî”¹¹ olarak tanımlar.¹² Son tanımların, kâidelerin tamamını bir kategoriye dahil etmek yerine, bir kısmının küllî bir kısmının ağlebî olduğunu ifham ettikleri de söylenebilir. Kâidelerin fûrû kaynaklardaki işlevinin göz önünde bulundurulması gerektiğini, özellikle modern dönemde yapılan kâide tanımlarının totolojik tanımlar olduğunu ifade eden Necmettin Kızılkaya'nın kâide tanımı şu şekildedir: “Kâide, fıkıhın değişik bölümlerine ait meseleleri kuşatan küllî kazıyyedir.”¹³

1. KÂİDELERİN OLUŞUM SÜRECİ

Küllî kâidelere dair müstakil eserler yazılması ve kavâidin müstakil bir ilim olarak teşekkülü, mezheplerin istikrar bulup fûrû ahkâmın olgunlaşmasından sonra gerçekleşmiştir.¹⁴ Zira küllî kâideler fıkıhî birikimin geriye dönük okunması sonucu tikel fûrû çözümler ve meselelerden

¹ İsmail b. Hammâd Cevherî, “kaade”, *Tâcu'l-luğa ve sıhâh el-arabiyye*, thk. Ahmed Abdulfafur Attar (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1987), 2/525-527; Ebu'l-Fazl İbn Manzûr, “kaade”, *Lisânü'l-arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 3: 357,361.

² Mustafa Baktır, “İslam Hukukunun Genel Prensipleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, 34 (2008): 204; Necmettin Kızılkaya, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Külli Kâideler*, 3. Bs (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018), 43.

³ Örn. bkz; İsmail Hakkı İzmirli, *İlm-i Hilaf*, thk. Eşref Hazari (İstanbul, 1330), 186; Yâkub b. Abdilvehhâb Bâhuseyn, *el-Kavâidü'l-fıkhîyye el-mebadî' - el-mukavvîmât - el-masâdir - ed-delîliyye - dirâsetü'n-nazariyyetün - tahlîliyyetün - ta'sîliyyetün - târîhiyyetün* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998); Muhammed Sıdkı b. Ahmed Bevernû, *el-Veciz fi İzahil-kavâidil-fıkhîl-küllîyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996).

⁴ Bevernû, *el-Veciz*, 15-16.

⁵ Necmeddin Tûfî, *Şerhu Muhtasari'r-Ravda*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî (Müessesetü'r-Risâle, 1987), 1: 120.

⁶ Ahmed b. Muhammed Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr fi garîbi Şerhi'l-Kebîr* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, t.y.), 2: 510.

⁷ Bevernû, *el-Veciz*, 16.

⁸ Tâcüddin Abdulvehhab Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* (Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1991), 1: 11.

⁹ Hocaeminefendizade Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* (İstanbul: DİB Yayınları, 2016), 1: 39.

¹⁰ Mustafa Baktır, “Kâide”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 205.

¹¹ İzmirli, *İlm-i Hilaf*, 186.

¹² Kâide kelimesinin istilâhi tanımları hakkında geniş bilgi için bkz. Kızılkaya, *Küllî Kâideler*, 42-57.

¹³ Kızılkaya, *Küllî Kâideler*, 53,57.

¹⁴ Baktır, “Kâide”, 24: 207. 7

çkarılmıştır. Bu yönüyle kavâid, fıkıh ilminin teorik ve ilkesel yönünü temsil eder.¹⁵ Sıralamanın önce fûrû sonra kavâid, diğer bir deyişle önce pratik sonra teori şeklinde gelişmesi kâidelerin oluşum süreci açısından anlaşılabilir bir özellik arz eder. Zira hayatın birçok alanında pratik teoriyi önceler. Doğrudan bireyin fiilleriyle ilgilenmesi hasebiyle hayatla birebir temas halinde olan fıkıh ilmi için de bu durumun geçerli olduğu söylenebilir.

Kâidelerin IV/X. yüzyıldan itibaren müstakil olarak bir araya getirilmeye başlansa da¹⁶ kavâide dair ilk nüvelerin oluşumunu nüzul dönemine kadar götürmek mümkündür.¹⁷ Kur'ân-ı Kerîm sadece belli bazı konuları detaylı hükme bağlamış, beşeri ve hukuki ilişkilere dair hükümleri ahlaki vurguyu ön planda tutarak genellikle küllî esaslar şeklinde vermiştir.¹⁸ Kendisine “cevâmiu'l-kelim” verilen¹⁹ Hz. Peygamber'in (sav) birçok hadis-i şerifi çok sayıda fikhî hükmün altında toplanabileceği genel kâide niteliğindedir.²⁰ Benzer şekilde sahabe ve tâbiûndan da genel kâide niteliğinde veciz ifadeler nakledilmiştir. Hz. Ömer'in Ebû Musa el-Eş'arî'ye yazdığı mektupta kâidelerle ilişkili olan eşbâh kavramının kullanılmış olması ve mektubun kâide niteliğinde ifadeler içermesi bu açıdan önemli bir örnek olabilir.²¹ Hanefi mezhebinin kurucu müctehidlerinden İmam Ebu Yusuf'un (v. 182/798) *Kitabu'l-Harac*'ında²² ve İmam Muhammed'in (v. 189/805) *el-Asl*'ında²³ birtakım kâideleri bulmak mümkündür. Bütün bunlar kavâid anlayışının ilk dönemlerden beri var olduğunu gösterir. Nitekim müteahhirûn ulemayı kavâidin cem ve tedvinine teşvik eden unsurlardan birinin de kendilerine ulaşan kâide niteliğindeki veciz nakiller olduğu ifade edilmektedir.²⁴ Zaten eldeki birikimden hareketle küllî kâidelerin oluşturulabilmesi, bu birikimi ortaya koyan fukahanın belli bir kavâid anlayışına sahip olduğunu gösterir.²⁵

Kavâid anlayışı başlangıçtan itibaren mevcut olmasına rağmen, bir ilim dalı olarak teşekkülünün IV. yüzyıl ve sonrasına sarkması ilk dönemlerde kendisine ihtiyaç duyulmamasıyla açıklanmaktadır.²⁶ IV. yüzyıl ve sonrasında İslam hukukunun meseleci karakteri nedeniyle çok sayıda mesâil, fûrû ahkam ve fetvadan müteşekkil oldukça hacimli bir birikimi önlerinde bulan fukaha, bunları belli esaslar altında toplayarak sistematize etme gereği hissetmiştir.²⁷ Fıkhi kâidelerin bir araya toplanması ve hüküm verirken göz önünde bulundurulması faaliyeti Hanefilerle başlamıştır. Nitekim bazı kâideleri veciz bir üslupla ilk ifade eden alimin Hanefilerden Ebû Tahir ed-Debbâs (v. 4/10. yy) olduğu, günümüze ulaşan en eski kavâid kitabını Hanefi fakihî Kerhî'nin (v. 340/952) telif ettiği ifade edilmektedir.²⁸ Kâidelerin oluşum sürecinin iki temel aşamada ele alınabileceğini ifade eden Hatice Alsaç'a göre, ilk aşama kavâidin tedvinine tahsis edilmiş, ibarelerin Mecelle'deki gibi veciz kalıplara dökülmesi, ortak sigaların tespit edilmesi ise ikinci aşamayla gerçekleşmiştir.²⁹

¹⁵ Ahmet Yaman, “Bir Kavram Olarak Fıkıh Kâideleri Ya Da İslam Hukukunun Genel İlkeleri”, *Marife*, 1 (2001): 51-52; Kızılkaya, *Küllî Kâideler*, 21-22.

¹⁶ Kızılkaya, *Küllî Kâideler*, 22.

¹⁷ Ali Ahmed Nedvî, *el-Kavâidu'l-fıkhiyye mef'hûmuha, neş'etuha, tatavvuruha, dirasetü müellefatıha, edilletuha, mühimmetuha, tatbikâtıha*, 3. Bs (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1994), 90.

¹⁸ Baktır, “Kâide”, 24: 207.

¹⁹ Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır Nâsır (Dâru Tavku'n-Necat, 1422), “İ'tisâm”, 1 (No. 7273).

²⁰ İbnü'l-Kayyim Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkî'in an Rabbi'l-Âlemîn*, thk. Muhammed Abdüsselam İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1991), 1/251.

²¹ Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkî'in*, 1/50; Hatice Alsaç, *Kavâid-i Külliye-i Kübra ve Mecelle'deki Tezahürleri* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2022), 89.

²² Yakub b. İbrahim Ebû Yusuf, *el-Harâc*, thk. Taha Abdurrauf Sa'd ve Hasen Muhammed Sa'd (Mısır: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, t.y.), 78, 116, 202.

²³ Muhammed b. el-Hasen Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, thk. Mehmet Boynukalın (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 2/251,272.

²⁴ Nedvî, *el-Kavâidu'l-fıkhiyye*, 90-98,104.

²⁵ Baktır, “Kâide”, 24: 206.

²⁶ Nedvî, *el-Kavâidu'l-fıkhiyye*, 104.

²⁷ Baktır, “İslam Hukukunun Genel Prensipleri”, 210.

²⁸ Celâleddin Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* (Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 7; Zeynüddin İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 14; Alsaç, *Kavâid-i Külliye-i Kübra*, 94; Baktır, “Kâide”, 24: 207.

²⁹ Alsaç, *Kavâid-i Külliye-i Kübra*, 99.

Teşekkül süreci bu şekilde özetlenebilecek olan kavâid literatürü sonraki dönemlerde devam etmiş olup, günümüzde de daha önce tespit edilen kâideleri toparlama, açıklama yönünden ele alan yeni telif eserlerle gelişimini sürdürmektedir.³⁰ Mezkur sürecin bir parçası olan bu makalede, gerek klasik gerek modern çalışmalardan istifade edilerek günümüze kadar serdedilen görüşler derli toplu şekilde sunulmaya çalışılmıştır. Bunun bir parçası olarak müstakillen küllî kâidelerle istidlâlin keyfiyeti konusundaki yaklaşımlar yeni bir tasnifle sunulmaya çalışılmıştır. Böylece ilk bakışta dağınık görünebilecek farklı görüşlerin meseleye vukufiyeti kolaylaştıracak şekilde sunulması, konunun okuyucu nazarında berraklaşmasına katkı sunulması amaçlanmıştır.

2. KÂİDELERİN ÖNEMİ VE YARARLARI

Fıkıh kelime olarak derinlemesine anlama, meselenin inceliklerini kavrama anlamına gelir.³¹ Bu açıdan bakıldığında küllî kâidelerin hem ortaya çıkışı hem de neticeleri itibariyle fıkıh ilminde merkezî bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Zira kâideler yüzyıllara yayılmış fıkıh birikiminin damıtılması ile elde edilir.³² Dolayısıyla bir kâideyi oluşturabilmek, onun kapsamına giren çok sayıda fer'î meseleyi ezberlemenin ötesinde derinlemesine kavramayı (*fikhetmeyi*) gerektirir. Aynı zamanda bu kâideler, üzerinde yoğunlaşarak vukuf kesbeden şahısta bir *fikhetme* melekesi oluşmasını sağlar.³³ Bu melekeyi kazanan kişi, fıkıhın ruhunu, inceliklerini, muhtevasını, esaslarını, hikmetlerini, önceliklerini, makâsıdını kavrar.³⁴ En azından fetvada da olsa icthad derecesine yükselir.³⁵ Günümüz tabiriyle bir hukuk nosyonu elde eder. Kişinin fakih olması yönündeki en önemli adımın bu nosyon olduğu söylenebilir. Hatta Musa Cârullah'a (1875-1949) göre bu kâideleri ezberleyip anlayan tam manasıyla fakih olur.³⁶ Fıkıh melekesini kazanan kişi, sadece önceden verilmiş hüküm ve fetvaları önüne gelen meseleye doğru tatbik etmekle kalmaz, örneği bulunmayan yeni durumlar karşısında uygun ve isabetli icthadlarda da bulunabilir.³⁷

Fıkıh talebesini ezbercilikten kurtarıp icthadların gerekçelerini, arka planını kavrama imkanı vermesi, meselelerin nasıl ele alınacağına dair yöntem kazandırması³⁸ ve fakih olma yolunda çok önemli basamaklardan birini teşkil etmesi nedeniyle, küllî kâidelerin belki de en önemli işlevinin bu fıkıh melekesi/hukuk nosyonu olduğunu söylemek mümkündür.

Küllî kâideler çok sayıda cüz'i meseleyi belli esaslara göre bir araya getirir. Bu yönüyle her bir kâide benzer olanları kapsamına alıp farklı olanları ayırır. Böylece fûrû ahkamı dağınıklıktan kurtarıp bir bütünlük oluşturur.³⁹ Bu bütünlük hem hüküm tahrir ederken tenâkuza düşmekten korur⁴⁰ hem de fıkıhın öğrenilmesini kolaylaştırır. Zira küllî olmaları hasebiyle, bir kâideyi kavrayarak öğrenmek, onun şumulüne giren fer'î meseleleri öğrenmek yerine kâim olur. Böylece çok sayıda meselenin öğrenilmesi çabasına gerek kalmaz.⁴¹ Fûrû ahkam ve fetvalar uğraşılıp ezberlense dahi, tekrarlanmadığında unutulma ihtimali kâidelere oranla daha fazladır.

³⁰ Kâidelerin oluşum süreci hakkında detaylı bilgi için bkz: Alsaç, *Kavâid-i Külliye-i Kübra*, 80-101.

³¹ Cevherî, "fkh", 6:2242-2243; Hayreddin Karaman, "Fıkıh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 1.

³² Kaya Kartal, "İslam Hukukunda ve Mecelle'de Külli Kâideler", *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birlikleri -V-*, ed. Muharrem Balcı (İstanbul: Hukuk Vakfı Yayınları, 2016), 16.

³³ Baktır, "Kâide", 24: 28; Muhammed Zuhaylî, *el-Kavâidu'l-fıkhiyye ve tatbikâtuha fi'l-mezâhibi'l-erbaa* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 2006), 28; Adnan Algül, *İzzüddin b. Abdisselam'ın İslam Hukuk Bilimindeki Yeri ve Önemi* (Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2016), 203.

³⁴ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 6; Yaman, "Fıkıh Kâideleri", 61; Zuhaylî, *el-Kavâidu'l-fıkhiyye*, 28.

³⁵ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 14.

³⁶ Musa Cârullah Bigiyef, *Kavâid-i Fıkhiyye İslam Hukukunun Genel İlkeleri*, ed. Ferhat Koca v.dğr. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 133.

³⁷ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 6; Bâhuseyn, *el-Kavâidu'l-fıkhiyye*, 116.

³⁸ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 6.

³⁹ Zuhaylî, *el-Kavâidu'l-fıkhiyye*, 28; Abdullah Demir, *Küllî Kâideler Ekolü ve Mecelle* (İzmir: Katre Yayınları, 2008), 86.

⁴⁰ Şehâbeddin Karafî, *Envâru'l-bürûk fi envâi'l-furûk* (Âlemü'l-Kütüb, t.y.), 3; Muhammed Zerkâ, *Şerhu kavâidi'l-fıkhiyye*, 2. Bs (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1989), 36; Bâhuseyn, *el-Kavâidu'l-fıkhiyye*, 116.

⁴¹ Karafî, *el-Furûk*, 3.

Dolayısıyla gerektiğinde tekrar araştırılıp bulunması ihtiyacı hâsıl olur. Halbuki kâideleri kavrayan kişinin önüne çözüm gerektiren bir sorun geldiğinde, onunla ilgili kâideyi hatırlar, böylece çözüme ulaşması kolaylaşır. Kaldı ki kâideler vecize şeklinde kalıplara döküldüğünden akılda kalması çok daha kolay, unutulması daha zordur.⁴²

Küllî kâideler, hüküm ve fetva verme konumunda olan şahıslar için özel önemi hâizdir. Gerektiğinde mevcut birikimden hüküm tahric etme, yeni bir hüküm/fetva verme konumunda bulunmaları; gerekli bilgileri öğrenmiş ve hazmetmiş olmalarını, buna bağlı olarak kısmen de olsa bir fıkıh melekesine sahip olmalarını gerektirir. Küllî kâideler hem öğrenmede kolaylık sağlama hem de fıkıh melekesi kazandırma işlevleriyle kadı ve müftüler için tabiri caizse vazgeçilmezdir. Nitekim kavâid-i fıkhiyyenin tedrisinin diğer insanlar için farz-ı kifaye olsa da müftü ve kadılar için farz-ı ayn olduğu ifade edilmiştir.⁴³

3. KÜLLÎ KÂİDELERİN DELİL OLARAK KULLANILMASI

Küllî kâidelerin önemine ve yararlarına yapılan vurgu, onların hüküm çıkarmada delil olarak kullanılıp kullanılamayacağı sorusunu akla getirmektedir. Zira fıkhi çabanın semeresi⁴⁴ sayılmasından da anlaşılacağı üzere hükmün istinbâtı, fıkıhla alakalı tüm faaliyetlerin merkezinde yer alır. Fukaha tarafından oldukça önemsenen küllî kâidelerin bu *semere* ile ilişkisinin keyfiyeti, kâidelerin fıkıhın merkeziyle bağlantısını göstermesi açısından önemlidir. Doğrudan naslardan veya naslardan istinbât edilmiş fikhî hükümlerden tümevarım yoluyla üretilmiş birer ictihadi sonucu/semereyi teşkil eden küllî kâidelerin hüküm istinbâtında başka hükümler için birer delil/müsmir olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği hususunda farklı yaklaşımlar söz konusudur.

Hükme dayanak olma konusunda küllî kâidelerin hepsi aynı seviyede olmayıp aralarında hiyerarşik bir sıralama söz konusudur. Bazı kâideler, bizzat nassların lafızlarıyla veya anlama etkisi olmayacak hafif lafız değişikliğiyle kâide haline gelmiştir.⁴⁵ “Delil getirmek iddia edenin, yemin etmek (bu iddiayı) inkar edenin sorumluluğudur.”⁴⁶ ve “Bir şeyin nefi damânı mukabelesindedir.”⁴⁷ kâideleri bu bağlamda örnek olarak zikredilebilir.⁴⁸ Bu tür kâideler müstakil delil olma vasfını hâiz olup naslarla aynı işlevi görürler.⁴⁹ Zira bunlar lafız olarak kâide kalıbına dökülmeden önce zaten müstakil delil idiler. Kâide olduktan sonra da bu vasıfları devam eder.⁵⁰ Ayrıca üzerinde ihtilaf edilmeyip fakihlerin istisnasız kabul ettiği, İslam hukukunun müsellemtâtından sayılan, hukukun benimsediği değerlerin ve yüksek hakikatlerin ifadesi olan kâideler vardır.⁵¹ “Şek ile yakîn zail olmaz.” “Zarar giderilir.” “Âdet muhakkemdir.” “Meşakkat teysîri celb eder.” ve “Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir.” kâideleri bu bağlamda zikredilebilir. Kavâid-i Külliye-i Kübra olarak nitelenen bu kâideler diğerlerinden ayrı tutulmuş,⁵² İslam’ın beş esas üzerine kurulduğu gibi, fıkıhın da bu beş kâide üzerine bina edildiği söylenmiştir.⁵³ Bu derecedeki kavâidin müstakil delil olarak kullanılabileceği genel anlamda kabul

⁴² Zuhaylî, *el-Kavâidu’l-fıkhiyye*, 27-28.

⁴³ Bevernû, *el-Vecîz*, 24.

⁴⁴ Bkz. Ebû Hamîd Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, thk. Muhammed Abdusselam Abduşşâfi (Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 1993), 45.

⁴⁵ Bâhuseyn, *el-Kavâidu’l-fıkhiyye*, 278.

⁴⁶ البينة على المدعى واليمين على المدعى عليه Ebû İsa Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşar İvad Marûf (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1998), “Ahkam”, 12 (No. 1341).

⁴⁷ الخراج باضمان Tirmizî, “Buyû”, 53 (No. 1285)

⁴⁸ Bâhuseyn, *el-Kavâidu’l-fıkhiyye*, 194-195; Baktır, “İslam Hukukunun Genel Prensipleri”, 208; Demir, *Küllî Kâideler Ekolü*, 31-32.

⁴⁹ Bâhuseyn, *el-Kavâidu’l-fıkhiyye*, 278.

⁵⁰ Bevernû, *el-Vecîz*, 40.

⁵¹ İbrahim Kâfi Dönmez, *Fıkıh ve Fıkıh Tarihi İncelemeleri*, ed. Tuncay Başoğlu, 2. Bs (Ankara: İsam Yayınları, 2018), 24; Necmettin Kızılkaya, *Kâsânî’nin Bedâi’i İsimli Eserinde Kavâid’in Yeri* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005), 63.

⁵² Süyûtî, *el-Eşbâh ve’-nezâir*, 7; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’-nezâir*, 14.

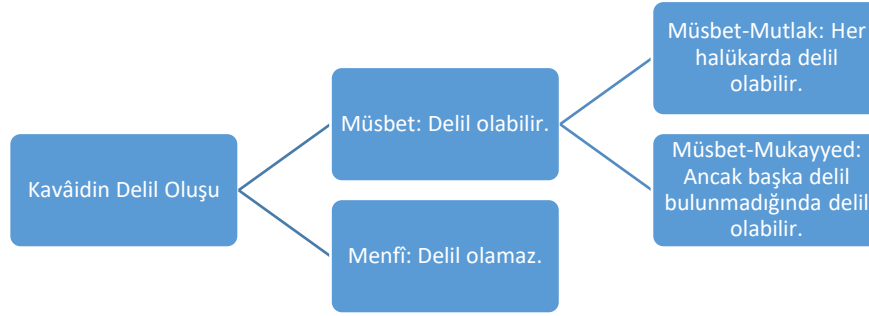
⁵³ Sübkî, *el-Eşbâh ve’-nezâir*, 1: 12. Bu ifadeyi Kadı Huseyn’den nakleden Sübkî, fıkıhın bu beş kâideye irca edilmesinin zorlama olduğunu söyler.

edilmektedir.⁵⁴ Hatta mahkemede verilen hükmün tartışmasız ve istisnasız kabul edilen bu kaidelerle çelişmesi, o hükmün bozulma sebepleri arasında zikredilmiştir.⁵⁵

Bunlar dışında kalan kâidelerin tek başına hüküm istinbâtında isti'malinin keyfiyeti hususunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu yaklaşımları temelde menfî ve müsbet şeklinde niteleyerek ikiye ayırmak mümkündür. Müsbet yaklaşım da yine kendi içinde mukayyed ve mutlak olarak ikiye ayrılabilir.

Şekil 1: Kâidelerin⁵⁶ müstakil delil oluşu hususundaki yaklaşımlar

Klasik dönemde kavâide dair eser telif eden alimlerin, yukarıda bahsedilen ve genel kabul görenlerin dışında kalan küllî kâidelerin hüküm istinbâtında delil olup olamayacağına dair açıklamalarının bulunmadığı söylenebilir. Benzer tutum Mecelle sonrası kavâid müelliflerinde de görülmektedir.⁵⁷ Dolayısıyla kavâidin hüküm istinbâtındaki yeri konusundaki tartışmaların son yüzyılda yoğunlaştığı söylenebilir.

3.1. MENFÎ YAKLAŞIM

Menfî görüşe göre kâideler müstakillen delil olmayıp, sadece kendisinden hüküm çıkarılan asıl delilin destekleyicisi konumundadırlar. Nitekim Mecelle'nin Esbâb-ı Mûcibe Mazbatası'nda hakimlerin sarîh bir nakil bulunmadıkça sadece küllî kâidelerle hükmedemeyeceği ifade edilir.⁵⁸ Uygulamada da bu kâidelerin hüküm istinbâtında kullanılmadığı, hüküm belirlendikten sonra onun illet ve hikmetini açıklama bağlamında zikredildiği görülür.⁵⁹ Zira Osmanlı'da sadece Mecelle'nin küllî kâidelerine dayanılarak verilen hükümlerin temyizde bozulduğu kaydedilir.⁶⁰ Hatta müstakil delil olması bir yana, kavâidin delil kapsamına bile girmediği, delillerden istinbat edilmiş hükümler olduğu ifade edilmektedir.⁶¹

Bu görüşün gerekçelerinden biri, kâidelerin küllî değil ağırlıklı olmasıdır.⁶² Buna göre kâidelerin büyük çoğunluğunun istisnaları vardır. En temel kaidelerde bile kapsam dışı kalan bazı istinâî durum ve hükümler bulunabilir. Dolayısıyla kaideler her zaman değil çoğu zaman, herkes için değil çoğu kimse için geçerli olabilecek ilkelere dir.⁶³ Kâideye dayanılarak hükmü istinbât edilen mesele de kapsam dışı kalan istisnalardan olabilir. Bu nedenle tek başına kâideyle istidlal etmek caiz değildir. Bir diğer gerekçe ise; küllî kâidelere dayanarak hüküm istinbât etmenin bir nevi kısır

⁵⁴ Bevernû, *el-Vecîz*, 40-41.

⁵⁵ Karafî, *el-Furûk*, 4/40; Yaman, "Fıkıh Kaideleri", 63.

⁵⁶ Yukarıda belirtilen 5 küllî kâide "Kavâid-i Külliye-i Kübra" dışında kalanlardır.

⁵⁷ İhsan Akay, "Kavâid-i Fikhiyye'nin Müstakil Delil Olma Problemi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 31 (2018): 89-90.

⁵⁸ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* (İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kamil, 1329), Esbâb-ı Mûcibe Mazbatası, s. 8.

⁵⁹ Mustafa Baktır, *İslam Hukukunda Küllî Kâideler* (Yayınlanmamış Çalışma, Atatürk Üniversitesi, 1988), 21.

⁶⁰ Muhammed Rifat Bey, *Tevâfukât-ı Kavâid-i Külliye* (İzmir, 1313), 2.

⁶¹ Takıyyüddin Nebhânî, *eş-Şahsiyyetü'l-İslâmiyye (Usulü'l-Fikh)*, 3. Bs (Beirut: Dâru'l-Ümme li't-Tabaât ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2005), 3/444.

⁶² Ahmed b. Muhammed Hamevî, *Gamz-u Uyûni'l-besâir fî şerh-i Eşbâh ve'n-Nezâir* (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), 1: 37.

⁶³ Yaman, "Fıkıh Kaideleri", 50.

döngüye yol açacağı iddiasıdır. Şöyle ki; küllî kâideler zaten fûrû ahkâmın semereleri olup ortak noktalarının tespit edilmesi yoluyla oluşturulmuştur. Fûrû ahkâmın semeresi olan kâidelerin tekrar fûrû hüküm istinbâtında delil olarak kullanılması kısır döngü mahiyetinde olup makul değildir.⁶⁴

Diğer yandan klasik dönemdeki fukahanın kavâidin müstakil delil olması keyfiyetini gündemlerine almamaları, kavâidin müstakil delil olamayacağını destekleyen bir argüman olarak sunulur. Buna göre, klasik kaynaklarda küllî kâidelerin fıkıh ilmindeki, yeri, yararları gibi pek çok konuya yer verilmişken kavâidin müstakil delil olması konusunun ihmal edilmesi, fukahanın mezkur kâidelerin müstakil delil olarak görmedikleri şeklinde bir intiba uyandırmaktadır.⁶⁵

3.2. MÜSBET YAKLAŞIM

Kâidelerin müstakil delil olabileceği görüşünü, mukayyed ve mutlak olarak nitelenebilecek iki alt gruba ayırmak mümkündür.

3.2.1. MÜSBET-MUKAYYED YAKLAŞIM

Bu yaklaşıma göre, kâideler mutlak anlamda müstakil delil değildir. Ancak, hükmü araştırılan meseleye dair başka bir şer'î delil bulunmadığı takdirde, müstakillen delil olarak isti'mal edilebilir. Mecelle'nin Esbâb-ı Mûcibe Mazbatası'nda hakimlerin sadece kavâide dayanarak hüküm vermesinin yasaklanmasının, istinad edilebilecek başka delilin bulunması durumunda geçerli olduğu ifade edilir.⁶⁶

Kâidelerin müstakil delil olamayacağı görüşündekilerin yönelttiği itirazlara cevap sadedinde şunlar zikredilir: Kâidelerin ağırlığı hususu başlangıçta haklı gibi görünse de derinlemesine bakıldığında tartışmaya açıktır. Zira bu konuda bir inceleme yapıldığında aslında istisna addedilenlerin, istisna olmasından ziyade kâidenin kapsamına girmemesi sebebiyle dışarıda kaldığı görülür. Zira bu istisna sayılan meselede ya kâidenin menâti tahakkuk etmemiştir veya hüküm, kâidenin kapsamına girmesini sağlayan bazı şartlarını kaybetmiştir ya da kâidenin hükmünün ona uygulanmasını engelleyen bir şey vardır.⁶⁷ Zira bir meselenin, kâidelerin tamamının istisnası olup hepsinin kapsamının dışında kalması imkansızdır.⁶⁸ Nitekim küllî kâidelerin münferiden ele alındığında istisnaları olmakla birlikte, birinin diğerini tahsis ve takyid etmesinden dolayı, bir arada ele alındığında külliyet ve umumiyetlerine halel gelmeyeceği bizzat Mecelle'de ifade edilir.⁶⁹

Kâidelerin hüküm istinbâtında delil olmasının kısır döngüye yol açacağı itirazı da ikna edici değildir. Zira her ilmin kâideleri o ilmin fûrû üzerine kurulur. Bizzat fûrû-u fıkıhtan üretilen fıkıh usulü bu konuda en yakın örnektir.⁷⁰ Özellikle Hanefî fakihler tarafından telif edilen fıkıh usulü eserlerinin fûrû-i fıkıhla yakından irtibatı bu konuda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Aynı şekilde Arap dili kâideleri de fasih konuşan Arapların kullandıkları dile dayanılarak oluşturulmuştur.⁷¹ Dolayısıyla sonradan tespit edilmiş olması sebebiyle usul kurallarının fikhî hükümler üzerinde, keza dil kurallarının dil üzerinde etkili olamayacağı nasıl ki söylenemezse, aynı şekilde sonradan tespit edilmiş olsa da küllî kâidelerin de fikhî hükümlerin tespitinde etkili olamayacağı söylenemez.

⁶⁴ Bevernû, *el-Vecîz*, 39-40; Nedvî, *el-Kavâidu'l-fikhiyye*, 330.

⁶⁵ Akay, "Kavâid-i Fikhiyye'nin Müstakil Delil Olma Problemi", 107-108,117.

⁶⁶ Nedvî, *el-Kavâidu'l-fikhiyye*, 331.

⁶⁷ Bâhuseyn, *el-Kavâidu'l-fikhiyye*, 273.

⁶⁸ Bevernû, *el-Vecîz*, 42.

⁶⁹ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 22.

⁷⁰ Bevernû, *el-Vecîz*, 42-43.

⁷¹ Bevernû, *el-Vecîz*, 42-43.

Bu yaklaşıma göre, küllî kâideler fukahanın üzerinde önemli ölçüde mesai harcadığı bir alandır. Bu kâidelerin oluşturulması, düzenlenmesi, şerh edilmesi, ciddi emek gerektiren faaliyetlerdir. Ulemanın bu emeği sadece -kâidelerin yararları arasında yer alan- ezberlemeyi kolaylaştırma, meseleleri belli başlıklar altında toplama amacına matuf değildir. Zikredilen yararlarının yanında küllî kâideler, hakkında başka şer'î delil bulunmayan konularda kendisiyle ahkâmın bilinebileceği meşru kaynak olma vasfını haizdirler.⁷²

3.2.2. MÜSBET-MUTLAK YAKLAŞIM

Müsbet-mutlak olarak nitelenebilecek diğer yaklaşım ise, başka şer'î delil bulunsa bile müstakillen kavâide dayanılarak hüküm istinbât edilebileceği görüşünü savunmaktadır. Küllî kâidelerin fıkıh usulü olduğunu da iddia eden⁷³ bu gruba örnek olarak Mansurizade Said Bey zikredilebilir. Ona göre ictihad; küllî kâidelere uygun hüküm koymaktan ibarettir. İctihad etmenin tek yolu budur, başka yolu yoktur. Selef müctehidlerin ictihadı aslında bu olup Şari de şer'î meseleleri bu esaslara uygun olarak vaz' etmiştir.⁷⁴ Hatta bizatihi nasslar küllî kâidelere belirtilen esaslara dayanmaktadır.⁷⁵

Said Bey'in iddiasına göre, müctehidlerin hüküm istinbâtında kullandıkları fıkhi kıyas da aslında küllî kâidelere uygun hüküm koymaktan ibarettir.⁷⁶ Zira en kısa ifadesiyle kıyas, hükmü nassla belirlenmiş meselenin hükmünün benzer meseleye aktarılmasıdır. Hükmü belirleyen nasslar ise küllî kâidelere dayanmaktadır. Bu durumda nassa dayalı olarak yapılan kıyas da aslında küllî kâidelere dayalı olarak yapılmaktadır. Zira kıyasın hüküm kaynağı olan nassların kendisi de küllî kâidelere dayanmaktadır.⁷⁷ Müctehidler döneminde küllî kâideler henüz tedvin edilmediğinden onlar bu kâideleri nasslardan çıkarmak durumundaydılar. Dolayısıyla müctehidlerin doğrudan doğruya kavâide dayanmaları mümkün değildi. Artık kâideler müdevven bir şekilde elimizdedir. Dolayısıyla günümüzde ictihad yapmak kolaylaşmıştır. Selef müctehidin esasında kavâide dayanarak ulaştığı ahkâm nasıl şer'î hüküm sayılıyorsa, bugün küllî kâidelere dayanarak elde edilen ahkâm da şer'î hüküm addedilebilir.⁷⁸

Bu görüşe getirilen temel eleştiri, küllî kâidelerin soyut ve esnek bir yapıya sahip olması, her hukuk sitemine uyarlanabilir bir yapı arz etmesidir. Kaşif Hamdi Okur'un ifade ettiği gibi; kavâid her ne kadar nasslar ve nassların yorumuna dayalı kâideler olsa da farklı anlayışlar hatta dünya görüşleri ışığında anlaşılmaya müsait bir esnekliğe sahip olup, bağlamlarından koparıldığında İslam hukukundan çok farklı herhangi bir hukuk sistemine uygulanabilecek şekilde yorumlanmaya müsaittir.⁷⁹ Nitekim Mecelle'nin hükümlerini, meseleci olması ve zamanın ihtiyaçlarını karşılamaması iddialarıyla eleştiren Mustafa Reşit Belgesay'a (v. 1969) göre küllî kâideler "tabii hukuka ve modern hukukun hayli münakaşalardan sonra ulaştığı prensiplere" uygundur.⁸⁰ Belgesay bu ifadelerle yer verdiği araştırmasında küllî kâideleri fikhî bağlamlarından bağımsız "objektif bir varlık sayarak" anlamaya çalışmakta, yeni hukukun genel prensiplerini bu kâideler ışığında incelemektedir.⁸¹ Kâidelerin bu tarz girişimlere imkan tanıyan esnek, soyut ve

⁷² Bâhuseyn, *el-Kavâidu'l-fıkhiyye*, 280.

⁷³ Ali Suavi, "Yarım Fakih Din Yıkar", *İslamiyat*, nşr. Mehmet Görmez 1/1 (1998): 90.

⁷⁴ Mansurizade Said, *Usul-i İctihad* (İzmir: İzmir Vilayet Matbaası, t.y.), 4-5. (Aktaran: Kaşif Hamdi Okur, "İslam Hukuku Alanında Yenileşme Manifestolarından Bir Kesit: Hakikat-i İslam ve Usul-i İctihad", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 3 (2004): 51-52.)

⁷⁵ Mansurizade Said, *Hakikat-i İslam* (Aydın: Aydın Vilayet Matbaası, 1329), 16. (Aktaran: Okur, "Yenileşme Manifestolarından Bir Kesit", 50-51.)

⁷⁶ Said, *Usul-i İctihad*, 5,11.

⁷⁷ Said, *Hakikat-i İslam*, 16; Said, *Usul-i İctihad*, 5; Okur, "Yenileşme Manifestolarından Bir Kesit", 40.

⁷⁸ Said, *Usul-i İctihad*, 7,13,15-16; Okur, "Yenileşme Manifestolarından Bir Kesit", 40.

⁷⁹ Okur, "Yenileşme Manifestolarından Bir Kesit", 43; Kaşif Hamdi Okur, "Son Dönem Osmanlı Düşüncesinde Fıkıh Alanındaki Tartışma ve Yaklaşımlar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2014): 24.

⁸⁰ Mustafa Reşit Belgesay, *Mecellenin Külli Kâideleri ve Yeni Hukukun Ana Prensipleri* (İsmail Akgün Matbaası, 1947), 8.

⁸¹ Belgesay, *Mecellenin Külli Kâideleri*, 8.

küllî-kuşatıcı yapıları nedeniyle, nasslardan sarf-ı nazar edilmek suretiyle salt kavâide dayanılarak istinbât edilen hükümlerin şer'î olarak nitelenmesi güç görünmektedir.

Bu şekilde özetlenebilecek yaklaşımlara bakıldığında, kâidelerin hiçbir durumda müstakil delil olarak kullanılamayacağı görüşü ile ictihadın tek kaynağının kavâid olduğu görüşünün iki uçta durduğu söylenebilir. Başka delil bulunmaması halinde kavâidin müstakil kaynak olabileceği, aksi takdirde olamayacağı şeklindeki yorum ise iki yaklaşımın itidali gibi görünmektedir. Zira nasslardan sarf-ı nazar edip sadece kavâide dayanarak hüküm vermek, kavâidin yukarıda izah edilen yapısı nedeniyle, ulaşılan hükmün şer'î oluşu hususunda ciddi endişelere yol açmaktadır. Diğer yandan başka bir delilin olmadığı durumlarda da kâidelerin müstakil delil olamayacağı hususunda ısrar etmek, Ahmet Yaman'ın da belirttiği gibi, meselenin çözümsüz kalmasına sebep olur.⁸²

SONUÇ

Kâide, fıkıhın değişik bölümlerine ait meseleleri kuşatan küllî kazıyyedir. Ayet ve hadislerin kâidelere temel teşkil edecek veciz ibarelerinden hareketle, kâidelerin oluşumu Hz. Peygamber ve sahabe dönemine kadar götürülebilir. Bununla birlikte müstakil eser tedvini ve kavâidin bir ilim olarak teşekkülü, tikel ve fûrû meselelerden oluşan fıkhi birikimin geriye dönük okunması yöntemiyle IV./X. yüzyıl ve sonrasında gerçekleşmiştir.

Fıkıhın müslümanların pratik ihtiyaçlarına verdiği cevabın bir neticesi olarak ortaya çıkan küllî kâideler; fikhî yetkinlik, kaza, iftâ ve fıkıh eğitimi açısından birçok fonksiyon icra etmektedir. Fikhî kâidelerin hükme kaynak olmaları açısından tek sınıf olmadığı söylenebilir. Lafzen veya mefhumen muayyen nasslara dayanan, Kitap sünnet ve icmâdan vazih deliller üzerine bina edilen kâideler tek başlarına hükme dayanak olabilirler. Bunlar dışında kalan küllî kâidelerin delil olması konusundaki yaklaşımları, temelde menfî ve müsbet olarak ikiye, müsbet yaklaşımı da mutlak ve mukayyed şeklinde yine ikiye ayırmak mümkündür. Menfî olarak nitelediğimiz yaklaşım, kâidelerin hiçbir şekilde müstakil delil olamayacağı şeklindedir. Müsbet-mukayyed yaklaşıma göre, başka delil varken kâideler tek başına delil olamaz. Ancak başka delil bulunmaması durumunda salt kavâide dayanarak hüküm verilebilir. Müsbet-mutlak yaklaşıma göre kavâid her halükârda tek başına hükme dayanak olabilir, hatta ictihad etmenin tek yolu küllî kâidelere dayanarak hüküm üretmektir ve bunun başka yolu yoktur.

Bu yaklaşımlar incelendiğinde, müsbet-mukayyed olarak nitelenen yaklaşımın itidali temsil ettiği söylenebilir. Zira kavâide hüküm istinbâtında hiç alan tanımamak, başka delil bulunmaması durumunda tevakkuf etmek sonucunu doğurur. Diğer yandan yapısı itibariyle herhangi bir hukuk sitemine temel teşkil edebilecek nitelikte olması nedeniyle, kavâidi hüküm istinbâtında tek kaynak olarak kabul etmek, ulaşılan hükmün şer'îliğini sorgulanabilir kılar, İslam hukukunu diğer sistemlerden ayıran kendine has hükümlerini silikleştirir.

⁸² Yaman, "Fıkıh Kâideleri", 65.

KAYNAKÇA

- Akay, İhsan. "Kavaid-i Fıkhiyye'nin Müstakil Delil Olma Problemi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 31 (2018): 89-120.
- Algül, Adnan. *İzzüddin b. Abdisselam'ın İslam Hukuk Bilimindeki Yeri ve Önemi*. Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2016.
- Ali Haydar Efendi, Hocaeminefendizade. *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. İstanbul: DİB Yayınları, 2016.
- Alsaç, Hatice. *Kavaid-i Külliye-i Kübra ve Mecelle'deki Tezahürleri*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2022.
- Bâhuseyn, Yâkub b. Abdilvehhâb. *el-Kavâidu'l-fıkhiyye el-mebadi' - el-mukavvimât - el-masâdır - ed-delîliyye - dirâsetü'n-nazariyyetün - tahlîliyyetün - ta'sîliyyetün - târîhiyyetün*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998.
- Baktır, Mustafa. *İslam Hukukunda Külli Kaideler*. Yayınlanmamış Çalışma, Atatürk Üniversitesi, 1988.
- Baktır, Mustafa. "İslam Hukukunun Genel Prensipleri". *Ekev Akademi Dergisi*. 34 (2008): 203-210.
- Baktır, Mustafa. "Kaide". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24: 205-210. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Belgesay, Mustafa Reşit. *Mecellenin Külli Kaideleri ve Yeni Hukukun Ana Prensipleri*. İsmail Akgün Matbaası, 1947.
- Bevernû, Muhammed Sıdkı b. Ahmed. *el-Vecîz fî îzahî'l-kavâidi'l-fıkhi'l-külliyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996.
- Bigiyef, Musa Cârullah. *Kavâid-i Fıkhiyye İslam Hukukunun Genel İlkeleri*. Ed. Ferhat Koca - Fatih Karataş - Ahmet Yasin Küçüktiryaki. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır Nâsır. Dâru Tavku'n-Necat, 1422.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. "kaade". *Tâcu'l-luğa ve sıhâh el-arabiyye*. Thk. Ahmed Abdulgafur Attar. 525-527. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.
- Cevziyye, İbnü'l-Kayyım. *İ'lâmu'l-Muvakkî'în an Rabbi'l-Âlemîn*. Thk. Muhammed Abdüsselam İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.
- Demir, Abdullah. *Külli Kaideler Ekolü ve Mecelle*. İzmir: Katre Yayınları, 2008.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. *Fıkıh ve Fıkıh Tarihi İncelemeleri*. Ed. Tuncay Başoğlu. 2. Bs. Ankara: İsam Yayınları, 2018.
- Ebû Yusuf, Yakub b. İbrahim. *el-Harâc*. Thk. Taha Abdurrauf Sa'd - ve Hasen Muhammed Sa'd. Mısır: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, t.y.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed. *el-Misbâhu'l-münîr fî garîbi Şerhi'l-Kebîr*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, t.y.
- Gazzâlî, Ebû Hamîd. *el-Müstasfâ*. Thk. Muhammed Abdüsselam Abduşşâfî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

- Hamevî, Ahmed b. Muhammed. *Gamz-u Uyûni'l-besâir fî şerh-i Eşbâh ve'n-Nezâir*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl. "kaade". *Lisânü'l-arab*. 3: 357-361. Beyrut: Dâru Sâdir, 1414.
- İbn Nüceym, Zeynüddin. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *İlm-i Hilaf*. Thk. Eşref Hazari. İstanbul, 1330.
- Karafî, Şehâbeddin. *Envâru'l-bürûk fî envâi'l-furûk*. Âlemü'l-Kütüb, t.y.
- Karaman, Hayreddin. "Fıkıh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13: 1-14. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Kartal, Kaya. "İslam Hukukunda ve Mecelle'de Külli Kaideler". *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler -V-*. Ed. Muharrem Balcı. 11-25. İstanbul: Hukuk Vakfı Yayınları, 2016.
- Kızılkaya, Necmettin. *Hanefi Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Külli Kaideler*. 3. Bs. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018.
- Kızılkaya, Necmettin. *Kâsânî'nin Bedâyi' İsimli Eserinde Kavaid'in Yeri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.
- Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*. İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kamil, 1329.
- Muhammed Rifat Bey. *Tevâfukât-ı Kavaid-i Külliye*. İzmir, 1313.
- Nebhânî, Takıyyüddin. *eş-Şahsiyyetü'l-İslâmiyye (Usulü'l-Fıkıh)*. 3. Bs. Beyrut: Dâru'l-Ümme li't-Tabaât ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2005.
- Nedvî, Ali Ahmed. *el-Kavâidu'l-fıkhiyye mefhûmuha, neş'etuha, tatavvuruha, dirasetü müellefatiha, edilletuha, mühimmetuha, tatbîkâtuha*. 3. Bs. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1994.
- Okur, Kaşif Hamdi. "İslam Hukuku Alanında Yenileşme Manifestolarından Bir Kesit: Hakikat-i İslam ve Usul-i İctihad". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 3 (2004): 35-54.
- Okur, Kaşif Hamdi. "Son Dönem Osmanlı Düşüncesinde Fıkıh Alanındaki Tartışma ve Yaklaşımlar". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2014): 9-31.
- Said, Mansurizade. *Hakikat-i İslam*. Aydın: Aydın Vilayet Matbaası, 1329.
- Said, Mansurizade. *Usul-i İctihad*. İzmir: İzmir Vilayet Matbaası, t.y.
- Suavi, Ali. "Yarım Fakih Din Yıkar". *İslamiyat*. Nşr. Mehmet Görmez 1/1 (1998): 89-98.
- Sübki, Tâcüddin Abdulvehhab. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.
- Süyûtî, Celâleddin. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasen. *Kitâbu'l-Asl*. Thk. Mehmet Boynukalın. 12 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- Tirmizî, Ebû İsa. *es-Sünen*. Thk. Beşşar İvad Marûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Tûfî, Necmeddin. *Şerhu Muhtasari'r-Ravda*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî. Müessesetü'r-Risâle, 1987.
- Yaman, Ahmet. "Bir Kavram Olarak Fıkıh Kaideleri Ya Da İslam Hukukunun Genel İlkeleri". *Marife*. 1 (2001): 49-75.
- Zerkâ, Muhammed. *Şerhu kavâidi'l-fıkhiyye*. 2. Bs. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1989.

Zuhaylî, Muhammed. *el-Kavâidu'l-fıkhiyye ve tatbîkâtuha fi'l-mezâhibi'l-erbaa*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 2006.

